

श्री साइनाथ मन्त्र.

श्री साइलीला

मासिक पुस्तक.

वर्ष ८ वें]

193

[अंक ३.

नलिनीदलगत जलमतिरलम् । तद्वज्जीवनमतिशय चपलम्

क्षणसपि सज्जनसंगतिरेका । भवति भवार्णव तरणे नौका
—शंकराचार्य.

संपादकः—रामचंद्र आत्माराम तर्खड.

११/१२/०१
३०/१२/०१

१४५

अनुक्रमणिका.

पिशाचयोनी	९-१६
महाराजांचे अनुभव	१-८
केकावलि

विनंति.

सुप्रसिद्ध श्री मोरोपंत कविकृत **केकावलि** या भक्तिरसप्रेमामृताने ओथंबलेल्या काव्यावर कै. रा. व. दादोबा पांडुरंग यांची "यशोदा पांडुरंगी" ही टीका श्री साई लीलेच्या ४-५ अंकापासून क्रमशः प्रसिद्ध करण्यांत येत आहे.

ही टीका सुमारे साठ वर्षांपूर्वी प्रसिद्ध झालेली होती, आणि आज-मितीस हा ग्रंथ अत्यंत दुर्मिळ झाला आहे. तरी ग्राहक याचा फायदा घेऊन ऋणी करतील अशी आशा आहे.

व्यवस्थापक—श्रीसाईलीला

श्री साई भक्तांस विज्ञप्ति.

कोणाला श्री साईमहाराजांबद्दलचे त्यांचे स्वतःचे अनुभव श्री साई-लीलेत प्रसिद्ध व्हावे म्हणून पाठविण्याचे असतील त्यांनी ते आमचेकडे पाठविल्यास ते प्रसिद्ध होण्याबद्दल आदरपूर्वक योग्य तो विचार होईल.

रा. आ. तख्त

—प्रकाशक

पिशाचयोनि

७

स्थूल देहपतनानंतर जें वासनात्मक सूक्ष्म शरीर राहते त्याचाच एक प्रकार पिशाचयोनि. या सूक्ष्म देहयुक्त योनीतून पुन्हा स्थूल देहधारणप्राप्तीपर्यंतची जी अवधि ती त्या सूक्ष्म देहधारिनाची पुढील स्थूलदेह धारण्यापर्यंतची तयारीची वेळा. ही अवधि त्या सूक्ष्म देहधारिनाच्या वासनांवर सर्वस्वी अवलंबून आहे. सर्वांची सारखीच वेळा असणे असंभवनीय आहे. कुवासनायुक्त सूक्ष्म देहाला बराच वेळ कुचंबावे लागते. हीच ख्रिस्ती लोकांची Purgatory (शोकमय) स्थिति; आपल्या समजुतीप्रमाणे पिशाचयोनि. ज्यांना भक्ति अथवा ज्ञानयोगांच्या उच्च आधारामुळे सद्गुरु माउलीचा पाठिंबा मिळाला आहे, त्यांना ती सद्गुरु माउली मृत्यूनंतर विलंब न लावतां योग्य त्या कुळामध्ये जन्माला घालते. त्याचें त्या जन्मामध्ये लालनपालन करून त्याचा दिवसेंदिवस अध्यात्मिक उत्कर्ष व्हावा यासाठीं सारखां जपत असते. श्री साईबाबांनीं याप्रमाणें “अनेक जन्म आपुन तुला पाहात आलों” असें आश्वासन देऊन पुष्कळांना त्यांच्या पूर्व जन्मांचे साक्षात् दाखले दिल्याचें प्रसिद्ध आहे.

यासाठीं अंतःकाळीं इतर सर्व विचार बाजूला ठेवून त्या कारुणिक प्रभुचें चिंतन केल्यानें योग्य ती गति मिळावी हें साहजिक आहे.

त्यावेळीं मनाची तयारी तशी प्रेमपूर्वक, भक्तियुक्त नसल्यास तो वासनात्मक देह, स्थूल शरीरपतनाच्या यातनांतून मुक्त झाल्यावर, गोंधळांत पडण्याचा पूर्ण संभव आहे, आणि दुसरा स्थूल देह प्राप्त होईपर्यंत त्या सूक्ष्म देहाची चलविचल झालीच पाहिजे.

याविषयी आपण एक साधारण दाखला घेऊं. समजा, आपणाला गाढ श्लोप लागली आहे अथवा आपले डोळे घट्ट बांधण्यांत आले आहेत आणि अशा वेळीं अपरिचित अशा दूरवरच्या ठिकाणीं आपणास इच्छेविरुद्ध नेण्यांत आले, जेथें आपल्या ओळखीचें कोणी नाहीं, तर आपण

स्थिति कशी होईल ? तेंच जर आपण अक्कलहुशारीने प्रवासाला उद्युक्त झालों तर आपल्याला अडचणीतून पार पडतां येईल कीं नाहीं ? त्यांत सद्गुरु माउलीसारखी मदतगार मंडळी वाटेवर असल्यास तो प्रवास उत्साहपूर्वक पार पडेल कीं नाहीं ?

मानसिक अथवा शारीरिक दुखण्यांमुळे, अथवा ज्याला shell shock (म्हणजे तोफेच्या गोळ्याचा जवळ भयंकर स्फोट झाल्यामुळे) आपण स्वतः कोण होतो याच्या पूर्ण विस्मृतिझालेल्या स्त्रीपुरुषांच्या हातांचे खात्रीपूर्वक दाखले वैद्यकशास्त्रांत आधारपूर्वक प्रतिपादन केलेले आहेत.

याप्रमाणें जर स्थूल देह असतांनाही स्वतःची पूर्ण विस्मृति घडत असते, तर त्याच परमप्रिय स्थूल देहाला सोडतांना मृत्युसमयी ज्या घोर यातना होत असतात त्यांमुळे गोंधळून जाऊन आपण कोण या ज्ञानाचा अथवा सद्गुरु माउलीचा पाठिंबा नसल्यामुळे तो तामस अहंकाररूपि वासनात्मक लिंगदेह पुनरपि स्थूल देहधारणेसाठीं चांचपडत असल्याकारणानें क्वचित् प्रसंगीं सूडरूपि भावनेनें प्रेरित होऊन एखाद्या मानसिक दुर्बल स्थूल देहाच्या कायेमध्ये प्रवेश करण्याची खटपट करीत असल्यास नवल तें कोणतें ?

जर प्रत्येक स्थूलदेही हमेशा मानसिक अथवा शारीरिक दुर्बलतेमुळे ज्याप्रमाणें आपल्या शरीरांत ज्वर, शितळा, पटकी, अशा क्षुद्र दैवतरूपि जंतु शक्तीना आपल्या शरीरांत संचार करून त्यांना जास्तीकमती खेळ खेळण्याची पूर्ण मुभा अथवा अवसर देत असतो त्याच प्रमाणें वर वर्णन केलेल्या गोंधळांत पडलेल्या पिशाचरूपि लिंगशारीण्याला अशा देहांत अवसर दिल्याचें क्वचित् प्रसंगीं पाहाण्यांत येतें; ज्याला सामान्य जनता झपाटले अशी संज्ञा देते.

साधारण Hysteria (प्रमादयुक्त वर्तन) हा झगटल्याचा खरा प्रकार मुळीच नाहीं.

झपाटल्याचे खरे प्रकार अत्यंत विरळा आढळतात. अशा प्रसंगी ते मनुष्य सावध असतांना त्याला अगम्य अशा भाषेत बोलत असते ; न कधी पाहिलेल्या अशाही स्थळाचे वर्णन करीत असते.

हे देखील कधीकधी पूर्वजन्माच्या स्मृतींतल्या आठवणी, ज्या मेंदूच्या विशिष्ट भागांत सांठविलेल्या आहेत आणि ज्या अभ्यासाने योगी आपल्या आकलनांत आणून त्रिकालज्ञान मिळवीत असतो, त्या मेंदूच्या विशिष्ट भागाचे एखादे कपाट त्या वेळेपुरते आकस्मिक खुलून त्यामुळे ही होत असते. क्वचित् प्रसंगी ही आठवण पूर्ण असते. असाच एक प्रकार विहार प्रांतांत घडल्याचा दाखला गत वर्षी वर्तमानपत्रांतून प्रसिद्ध झालेला वाचकांच्या अवलोकनांत आला असेलच. या ४-५ वर्षांच्या मुलांने आपण अमूक गांवांत राहात होतो. तेथे आपले गेल्या जन्मांतले मुलगे वगैरे आहेत असे वारंवार सांगितल्यावरून त्याला तेथे नेण्यांत आले आणि सर्व खुणा पटल्या.

असे प्रकार झपाटल्याचे नव्हत. त्याचप्रमाणे दुर्बळ मनाच्या मनुष्यावर दुसऱ्या मनुष्याने Hypnotised (प्रेरित) केलेले प्रयोग आणि त्याप्रमाणे त्या विचार्याचे वर्तन हा देखील झपाटल्याचा खरा प्रकार नाही.

बहुतेक सर्व प्रकार जे आपण पाहातो ते याप्रमाणे Hysterie (प्रमादयुक्त) अथवा Hypnotised (प्रेरित) असेच असतात. शेवटला प्रकार अत्यंत नीच व त्याज्य आहे.

हाच नीच प्रकार बहुतेक सर्व भोंदु साधु भोळ्या लोकांना फसविण्यासाठी योजीत असतात. आणि अशा प्रकारचे फसलेले असूद्य इसम त्यामुळे आपले ऐहिक आणि पारमार्थिक नुकसान स्वतःकरवी करवून घेत असतात. असे होत असतांना आपण फसले जात आहोत याचा त्यांना गंधही नसतो.

अशा प्रकारच्या नीच वृत्तीचीं स्त्रीपुरुषे सर्व देशांत सर्व काळीं होतीं, आहेत, आणि होतीलही. अशीं मनुष्ये दुष्ट पिशाचांपेक्षां अनंत पटीनें भयंकर आहेत.

वाटेल तसलें दुष्ट पिशाच प्रभूचें नांव घेतलें असतां तात्काळ वळणीवर येतें; कारण तें सद्गतीच शोधित असतें. परंतु हीं जीवंत मानव देहधारी चालतीं बोलतीं साधुरूपि पिशाचें म्हणजे दुष्टपणाचीं साक्षात् मायावी स्वरूपे आहेत.

माझा परमप्रिय स्नेही अशाच एका Hypnotist (मानसिक भुरळ घालणाऱ्याच्या) तावडींत सांपडला होता. परंतु केवळ प्रभुप्राप्ती-साठीच त्याच्या मनाची पूर्ण इच्छा व तळमळ असल्यामुळे इ. स. १९१० च्या सप्टेंबर महिन्यांत श्री साईबाबांनीं त्याला आपल्याजवळ ओढून घेतलें आणि त्याच्या मनाला योग्य तें अति उत्साहपूर्वक पूर्ण वळण लावलें, ही गोष्ट पुष्कळांना ठाऊक आहे. दुसऱ्या वर्षी मार्च महिन्यांत जेव्हां तो आपल्या बायकोसह श्रीच्या दर्शनाला गेला तेव्हां त्याच्या बायकोला श्रीनीं जे अनेक दाखले देऊन तिच्या मनाचें समाधान केले, त्याच वेळीं ते म्हणाले “ आये ! त्यानें (त्या Hypnotist नें) तुझ्या सगळ्या संसाराचें वाटोळें केले असतें ! पण मी कसं करूं देईन ? ” हे श्रीसाईबाबांचे शब्द लेखक त्या वेळीं तेथें हजर असल्यामुळे आज इतकीं वर्षे झालीं तरी जसे आतांच बोलले असे त्याच्या कानांत गुंगत आहेत. “ योगक्षेमं वहाम्यहं ” या आश्वासनाप्रमाणें प्रत्यक्ष कृति व प्रेम ठेवून वेड्या वांकड्या अज्ञानी लेंकुराची चिंता श्री साई माउलीवांचून दुसरें कोण करील बरें ?

अत्यंत बारकाईनें तपास करतां असें निष्पन्न होते कीं, हे जो मानसिक व्यथेचे प्रकार आपण पाहतो त्यांत शेवडा ८० (ऐशी) टक्के केवळ Hysteria (प्रमादाचे) प्रकार असतात. बाकी राहिलेल्या-

काँ १५ टक्के Hypnotised चे (प्रेरित) प्रकार असतात आणि बाकीचे ५ टक्के आनुवंशिक व इतर रोगांसुळें असतात.

दुष्ट पिशाचानें हैराण झालेला मनुष्य अत्यंत विरळा. कदाचित् इहा लक्ष मानसिक व्यर्थेतल्या विकारप्रस्तांमध्ये खरें पिशाचानें झपाटलेलें असें एक तरी मनुष्य सांपडेल याची वानवाच आहे. म्हणून भुताखेतांनीं झपाटलेलें यावर सहसा विश्वास ठेवूं नये. फारच बारकाईनें आणि तज्ञांकडून तपास करविण्यांत यावा. घाबरण्याचें आपणां हिंदवासियांस कांहीं प्रयोजन नाहीं.

असो ! वरील सर्व विवेचनावरून काय निष्पन्न होतें तें पाहूं या.

१ वासनात्मक सूक्ष्म लिगदेह धारिन् आहेत.

२ त्यांचें अस्तित्व परलोकाविषयीं साक्षात् दाखला देत आहे.

३ त्यांमध्ये मार्ग चुकलेलीं गोंधळांत पडलेलीं अशी पिशाच-योनि आहे.

४ अशांचें क्वचित् प्रसंगीं दर्शन झाल्यास घाबरून जाण्याचें कांहीं प्रयोजन नाहीं. तीं परमेश्वराचीं दीन, गोंधळलेलीं आपणाप्रमाणेंच लेकरें आहेत. "आपल्याला कांहीं एक करणार नाहींत. भुतेखेते आपल्या वाटेस जाणार नाहींत." या श्री साईबाबांच्या पूर्ण आश्वासनावर भरंवसा ठेवून, श्रीसाईबाबांसारख्या दिव्य पुरुषाला अथवा ज्याच्या त्याच्या मनो-भूमिकेप्रमाणें त्या कारुणिक परमेश्वराला हांक मारली असतां तें पिशाच कांहींही करूं शकणार नाहीं हें पक्कें लक्षांत ठेवावें. भीति मुळींच ठेवूं नये.

५ क्वचित् प्रसंगीं आणि ही गोष्ट अगदीं अगदीं विरळा असते. त्यांतील कांहीं सूक्ष्म देहधारिन् दुबळ्या मनाच्या मनुष्यांच्या शरीरांत

संचार करून घळू शकतात. आणि त्यांची सुटका श्री साईबाबासारखे दिव्यदेही सहज करू शकतात.

तांत्रिक मांत्रिक अथवा पंचाक्षरी यांच्यावर कधीही विश्वास ठेवू नये. कारण अशा लोकांना याविषयीची यत्किंचित्ही माहिती नसते. आणि उलट ते जास्ती विघाड करीत असतात.

६ हे मांत्रिक ढोंगी साधूंच्या मालिकेंतले समजावे. त्यांतले कांहीं Hypnotist ही असतात, आणि आपल्या मनांत योजिलेले शब्द व कृति त्यांच्या समोरच्या दुबळ्या शारीऱ्याच्या मनावर उठवून भोळ्या लोकांना ते चकवीत असतात. म्हणून अत्यंत हुषारी ठेवावी.

६ यासाठी अशा भोंदूंच्या फशीं न पडता श्रीराम, श्रीकृष्ण अशा अवतारी पुरुषांच्या अथवा ज्याच्या त्याच्या मनोभूमिकेप्रमाणे अल्लाह, गॉड, वगैरे त्या कारुणिक प्रभूच्या नांवाने त्याला आळविले असता योग्य तो मार्ग श्रीसाईबाबांसारख्या दिव्य व्यक्तीद्वारे, अथवा त्यांच्या आश्चर्यकारक उद्दीच्या प्रभावाने तो दाखवितोच दाखवितो.

७ वरील प्रकारच्या संकटांत जवळ उदी नसल्यास प्रेमयुक्त अंतःकरणाने आपल्या या अति पवित्र हिंदूरूपि दिव्य मातेचे धुलिवंदन अथवा जलसिंचन ती धुली अथवा ते जल भाल प्रदेशी लावले असता नोच आश्चर्यकारक परिणाम घडतो.

या धुलिवंदनासंबंधाने शास्त्राधार असलेच पाहिजेत; आणि त्या विषयी आधारयुक्त विवेचन आल्यास श्री लीलेचे संपादक आनंदाने ते प्रसिद्ध करतील अशी खातरी आहे.

वंदे मातरम् या मंत्राचा कृतिपूर्वक उच्चार व आचार होऊन त्याप्रमाणे करणाऱ्या प्रत्येक आबालवृद्ध स्त्रीपुरुषादि भारतवासियांची स्वतःच्या आत्मविश्वासाच्या विकासासाठी विशेष स्फूर्तिदायक प्रगति

होईल यांत संशय नाही. आणि त्यामुळे प्रत्येक हिंद पुत्राला भूतबाधादि क्षुद्र प्रकार कधीही व्हावयाचे नाही तर नाही; परंतु तो इतरांना पूर्ण आत्मबलयुक्त करण्याला सामर्थ्यवान होऊन आपल्या हिंद मातेची आदर्शरूप बालकें होण्याला तयार करील.

वंदे मातरम् या मंत्राचा पवित्र गायत्री मंत्रांत समावेश होतच आहे; परंतु तितकें तपासतो कोण ?

या विषयाचा समारोप करतांना हा अज्ञानी लेखक या अनंत कोटि ब्रह्मांडनायकाच्या प्रचंड शक्तीचे रूप इतर ठिकाणी बाहेर न पाहत या आपल्या पवित्र भारत भूमध्येच विशेष पाहत आला आहे.

श्रीकृष्ण भगवंतानें ज्याप्रमाणें आपलें विश्वरूप दाखवून आपल्या परमप्रिय भक्त अर्जुनाला गोंधळवून टाकलें, त्याप्रमाणें श्री जगन्नायकाच्या विश्वरूपि लीला पाहून विनाकारण दिगमूढ न होता, या आपल्या श्री भारत भूच्याच लीला लेखकाला अति रम्य, मान्य व गोड वाटत आल्या आहेत.

या भारतमातेच्या पृष्ठावर अनेक ब्रह्मवैत्ते व दिव्य व्यक्ति निर्माण झालेल्या आहेत, त्यांच्या मुखांतून अनेक बोधामृते निघालेली आहेत. त्या बोधामृतांमुळे त्या निरूपम प्रभूला उपमा, निर्गुणाला गुण, अरूपाला रूप, अगम्याला गम्य अशीं स्वरूपे अनेक संतांनी साक्षात् अनुभवांत आणून त्याकरवीं स्वतःला आत्मसाक्षात्कारी करून घेतलें आहे.

या अनेक संतांनी या पुण्य भूमीच्या वातावरणांत आपल्या अवर्णनीय स्थूल देहांमार्फत—

आकाश तत्वांतून आपल्या अप्रतिम विचारांची जगाच्या अंतापर्यंत चलना दिली आहे.

वायु तत्वांतून आपल्या वाणीनें सर्व व्योम हालवून सोडलें आहे.

तेज तत्वामार्फत अनेक साधकांना आत्मसाक्षात्कार करवून घेण्याचें सुलभ केलेलें आहे.

जल तत्वांतून सर्व नद्या, नाले, समुद्रादिकांची पुण्य तीर्थे बनविली आहेत.

पृथ्वी तत्वांतून आपल्या संचारानें व पादस्पर्शानें प्रत्येक रजःकणाला श्रीईशावास्थोपनिषदाच्या आधाराप्रमाणें सर्वशक्तिमान प्रभुचें पूर्णशक्तित्व आलेलें आहे हें निर्विवाद केलें.

असें असल्यामुळें प्रत्येक भारतवासियाचें अंतःकरण या पुण्य धुलीवंदनामुळें पूर्णपणें उचंबळून या आपल्या श्री भारतमातेच्या, श्री हिंदू देवीच्या, साक्षात् श्री भवानीच्या पूर्ण स्वरूपाचा संचार त्याच्या हृदयांत वंदे मातरम् हा मंत्र सक्रिय म्हणतां झालाच पाहिजे.

श्री सद्गुरु साई माउलीच्या पायांपाशीं प्रभु कृपेनें ज्या त्यांच्या अलौकिक लीला प्रत्यक्ष पाहाण्यांत आल्या त्यांवरून सुचलेले विचार हें त्यांचें अज्ञानी लेंकरून त्यांच्याच चरणीं अत्यंत विनम्र भावानें अर्पण करीत आहे.

“महातारा”

महाराजांचे अनुभव

॥ श्री साईनाथ प्रसन्न ॥

सन १९१३ सालीं माझे स्नेही श्री. गजानन महादेव कुळकर्णी ह्यांच्या आप्रहावरून माझे शिर्डीस जाणे प्रथमच झाले. त्या वेळीं मी अॅक्टिंग तलाठी होतो स्थिति गरिबीची होती व अद्यापही आहे; परंतु मला महाराजांसारखी अत्यंत सांगड मिळाल्यामुळे सांप्रतच्या संसारसौख्याकडे (पाण्याच्या बुडबुड्याप्रमाणे) कितपत मी सौख्य मानून राहावे ह्याचा विचार फक्त श्री साईभक्तांसच अगर संतसमागम असणाऱ्यांसच करतां येईल.

१ ला अनुभव:—वरील सनापासून तो आज तागायत त्यांचे दर गुरुवारी आरतीचे क्रम त्यांच्या कृपेनें सुरू आहेत; परंतु मी अद्याप सरकार नोकरांत तलाठ्याच्या जागी असल्यामुळे कदाचित् कांहीं गुरुवारी प्रत्यक्ष त्यांनीं दिलेल्या पादुकांचे पूजन करून आरती करणे हा योग चुकत असतो, त्यास नाइलाज आहे.

२ रा अनुभव:—माझे स्नेही रा.रा.लक्ष्मणराव खरे ह्यांच्या गड्याच्या ८-९ वर्षांच्या मुलास चूड नांवाचे विषारी जनावर चावले. त्या वेळीं वरील गृहस्थ रात्रो सुमारे ८।-८॥ वाजतां माझ्या घरीं येऊन म्हणाले कीं, “तुझ्या जवळ औषध आहे काय ? असल्यास दे” त्या वेळीं मी जेवावयास बसलो होतो. माझ्या कुटुंबास मी देवांत असलेली उदी बाबांचे नांव घेऊन त्यांना दे, असें सांगितले. त्याप्रमाणे त्यांनीं उदी घेऊन आपल्या गड्यास दिली व गड्याने पोटांत पाण्याबरोबर मुलास दिली. उदी पोटांत जाताक्षणीच मुलास झोप लागून जनावराचे विष उतरले असें सकाळीं तपास करितां समजले. ह्यावरून मृत्युमुखीं गिळलेला प्राणी बाबांच्या उदीनें परत आला. हा उदीचा प्रभाव आहे हे साईभक्तांसच मात्र कळून येईल, यांत शंका नाही.

मला बरेच वेळां असे उदीचे प्रसंग आले व त्यायोगे बाबांच्या उदीने गुण आला, त्याबद्दल मी बाबांचा जन्मोजन्मी ऋणी आहे.

३ रा अनुभव:—माझा मुलगा विश्वनाथ वय ९ वर्षांचे. साल " साली सुमारे १ फूट उंचीवरून दगडावर पडला. पडल्याबरोबर तो येवढेच म्हणाला की, मला थंडी आली. त्या वेळीं मलेरियाचा ताप असावा असे समजून आम्ही मुलास अंगावर घालून तसेच निजविले. मुलगा स्वस्थ झाला आहे या सबबीवर आमच्या कुटुंबाने अगर मी काहीं त्याला पाहिले नाही. रात्री सात वाजता मुलगा कां उठत नाही त्या वेळीं पाहातां तो मुलगा बेशुद्धीत. त्या वेळीं डॉक्टर बोलाविला. "मुलास वात झालेला, मुलाची स्थिति बरोबर नाही," असे माझ्या काहीं मित्रांस डॉक्टरने सुचविले. एक डॉक्टर घाबरून घरीं बोलाविले असतां येण्यांत अर्थ नाही असे त्याने कळविले; परंतु ज्यास श्रीबाबा डॉक्टर आहेत त्यांच्यापुढे इतर मनुष्यरूपी डॉक्टर कसे असणार ! असो ! सरकारी डॉक्टर मात्र औषध देत होता ! अखेर मुलाचा पुढील विधि होणार असे समजून ज्ञाती गृहस्थ जमले. इतक्यांत एक स्नेही म्हणाले, घाबरून नका. मुलाला जीव आहे. इतक्यांत माझी मेहुणी गंगारूपबाई हिने उदी चमच्याने तोंड उघडून तोंडांत घातली. ती पोटांत गेली किंवा नाही याची शंकाच ! झाले ! मुलगा ३ दिवस शुद्धीत नव्हता तो साधारण पाहू लागला. प्रथम बाबांच्या तसबिरीकडे पाहून ताकद नसल्यामुळे हलक्या हाताने नमस्कार तसबिरीस केला. नंतर माझी मेहुणी गंगारूपबाई हिला नमस्कार केला व नंतर सर्वत्रांस केला. मुलगा मृत्युच्या मुखांत पडलेला बाबांनी परत दिला ह्यांत शंका नाही. हा उदीचा पराक्रम. श्री बाबांची लीला अगाध आहे. ती किती आहे हे मात्र साईभक्तांसच कळेल, ह्यांत संशय नाही.

बरेच दिवस अनुभव द्यावा असे मनांत होते; परंतु लोकापवादास्तव मनांत शंकेचे काहूर झाल्यामुळे दिला नाही. आतां मात्र अंक (वर्ष ६ वे

११-१२) वाचतांना अनुभव द्यावा अशी प्रेरणा श्री जगतपाल श्री बाबा ह्यांनी दिल्यामुळे देत आहे. आपणांस पसंत पडल्यास साई लीलेच्या अंकांत प्रसिद्ध करावा.

तसेंच श्री साई बाबांनी परवानगी दिल्यास मला पडत असलेल्या स्वप्नाचे निरसन श्री परम साईभक्त कै. दामोळकर ह्यांच्याच तोंडून कसे सुचविले ह्याबद्दल थोडे विवेचन करीन.

आपला नम्र,

ल. म. प्रधान

ता. २९-१२-३०.

तळठी, शाहापूर, जि. ठाणे.

श्रीसच्चिदानंद सद्गुरु साईबाबा प्रसन्न.

श्रीयुत रा. रा. बाबासाहेब तख्खड यांस कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती विशेष. आपल्या श्री साईलीलेच्या मासिकांत माझ्या अल्प बुद्धीच्या श्री बाबांच्या दासाचे अनुभव प्रसिद्ध व्हावे असे श्री सद्गुरु माउलीच्या इच्छेवरून प्रेरणा झाल्यामुळे आपणाकडे अगदी थोडेच अनुभव प्रसिद्ध करण्याकरितां पाठवीत आहे. तरी त्यांतून जे आपणास छापण्यास योग्य वाटतील ते घ्यावे अशी विनंती आहे.

मजला श्री सद्गुरु साईनाथांच्या लीलेचे अनेक अनुभव आले आहेत व हरषडी येत आहेत. श्री बाबांच्या सामर्थ्याचे वर्णन करणे माझ्या पामराच्या शक्तीच्या बाहेर आहे, तरी पण खालील अनुभव त्यांच्याच प्रपेने देण्याचे धाडस करित आहे. श्री बाबांचा अवतार माझ्यासारख्या पामरांचा उद्धार करण्याकरितां झाला असावा हे खास.

१. मजला सन १९१२ सालीं श्री सद्गुरु माऊली बाबांच्या दर्शनाचा योग आला. त्यानंतर श्रीबाबा समाधिस्थ होईपर्यंत पुन्हां दर्शनाचा योग आला नाही, तरी पण श्रीनीं माझे चित्त आपल्या चरणकमलाकडे ओढून घेतले. मी बाब्वे पोर्टट्रस्टमध्ये नोकरीस आहे. निर्गत मालांची विले तपासून कस्टमस् ऑफिसला रेकॉर्ड करण्याकरितां पाठवावयाचीं असतात, ते काम कांहीं दिवस मी करीत असे. एके दिवशीं नेहमीप्रमाणे विले तपासून कस्टमस् ऑफिसला रेकॉर्ड करण्याकरितां पाठविलीं. तेथील रेकॉर्ड क्लार्कनें कांहीं विले आमच्या रेकॉर्डला नकोत अशी चिठ्ठी लिहून परत पाठविली व तीं आमच्या रेकॉर्डला ठेविलीं. पुढे दोन महिन्यांनीं कस्टमसच्या असिस्टंट कलेक्टरनें अमुक अमुक नंबराचीं विले आमच्या रेकॉर्डला पाठविलीं नाहींत, तरी तीं पाठवून घावीं असें आमच्या ऑफिसला पत्र लिहिलें. आमच्या ऑफिसरानें तें पत्र पाहतांच रागानें मला न बोलावितां दुसऱ्या एका सिश्र्वन क्लार्कला बोलाविलें व अतिशय दम दिला. तो खोलींतून बाहेर आल्यानंतर साहातां तो त्याचा त्या पत्राशीं कांहीं संबंध नसून मी करीत असलेल्या विलांसंबंधानें आहे. मी नवीनच त्या ऑफिसमध्ये लागलों होतो; त्यामुळें घाबरलों. घरीं गेल्यानंतर कांहीं सुचेना. श्रीसद्गुरु माऊलीचा धांवा चालविला. दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं ऑफिसमध्ये लौकर गेलों. मी आणि रेकॉर्डचा शिपाई मिळून दोघांनीं सर्व रेकॉर्ड शोधलें; परंतु त्या नंबराचीं विले मिळेनात. आमचे साहेब त्या दिवशीं विचारण्यास विसरले. परंतु मजला फार काळजी वाटू लागली व रात्री कांहीं सुचेनासें झालें, व एकसारखा श्री बाबांचा धांवा चालविला. दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं पुन्हां लौकरच ऑफिसमध्ये गेलों, व जाताक्षणींच रेकॉर्डच्या खोलीमध्ये गेलों. रेकॉर्डच्या खोलींत टेबल होतें त्यावर त्या विलांचें वंडल चिठ्ठीसह असलेलें मिळालें. हें या ठिकाणीं कोणी आणून ठेविलें याचा तपास कांहीं लागला नाही; तेव्हां मी मनांत प्रमजलों कीं, ही समर्थाची लीला भसावी हें खास.

२. सन १९२३ सालांत मजवर एक मोठें संकट आलें. तें संकट येण्यापूर्वी आमच्या घरीं गुरुवारीं दोन प्रहरच्या १२ च्या सुमारास एक विभूति आली, व ओटीवर खांबाला टेंकून बसली. ती विभूति शरीरानें फार उंच व मजबूत होती. मुलें ओटीवर खेळत होती, तीं बोवा आला बोवा आला असें ओरडूं लागलीं. तेव्हां माझ्या वडील बंधूंचे कुटुंब व माझे कुटुंब पाहाण्याकरितां ओटीवर आलीं. त्यांना पाहातांच ही विभूति खालीलप्रमाणें बोलूं लागली. बाई, तुम्ही भिऊं नका. मी कोणी भोंदू साधू नसून गाणगापुराहून आलों आहे. तुमच्यावर एक मोठें संकट येणार आहे, व त्या संकटांतून आजपासून एक महिन्यानें मुक्त व्हाल, व त्याअंतीं तुमचा लौकीक वाढेल. तुम्ही घाबरून जाऊं नका, व दुमण्या कांहीं गोष्टी सांगून ही विभूति जाऊं लागली, तेव्हां माझ्या कुटुंबानें आपणांस काय पाहिजे म्हणून विचारलें. मला कांहीं नको; फक्त डोक्याला बांधण्याकरितां एक फडकें घावे व नंतर ती विभूति कोठे गेली. हा सर्व प्रकार मी ऑफिसांत असतांना घडला. घरीं आल्यानंतर ही सर्व हकीकत मला समजली. नंतर २-४ दिवसांच्या आंतच माझ्यावर संकट आलें व श्रीनीं सांगितल्याप्रमाणें सर्व गोष्टी घडल्या. नंतर माझी खात्री झाली कीं, ज्या-अर्थीं डोक्याला बांधण्याकरितां फडकें मागितलें त्याअर्थीं ही विभूति दुसरी कोणी नसून श्री सद्गुरु साईनाथ माऊलीच असावी. मजला दर्शन न झाल्यामुलें अतिशय वाईट वाटलें.

३. वर सांगितलेल्या संकटाचा निकाल लागल्यानंतर मी सन १९२३ सालीं गुरु पौर्णिमेच्या उत्सवाला शिडीस गेलों होतो; तेव्हां हल्लीं मशिदींत असलेली श्री बाबांची अति मोहक तसवीर पाहिली व तिची नक्कल घेण्याची मजला ईच्छा झाली; परंतु त्या वेळीं सगुगच्या येंथें तसली तसवीर मिळाली नाहीं. पुढें लौकरच सन १९२४ सालीं माघ महिन्यांत आमच्या घराचीं सर्व मडळी वडील बंधूंचे जांवाई, व्याही वगैरे सर्व

२५-३० मंडळी शिर्डीस श्री समर्थांचें दर्शन घेऊन नंतर श्रीक्षेत्र पंढरपूर येथें जाण्याकरितां निघाली. मला रजेची सवड नसल्यामुळे फक्त एकट्याला घरीं राहाणें भाग पडलें. बोरीबंदर स्टेशनवर मंडळीला गाडींत बसविण्याकरितां आलों. सर्व मंडळी गाडींत बसली. सर्व मंडळीबरोबर श्री बाबांच्या दर्शनाचा लाभ होत असतां नोकरीच्या गुलामगिरीमुळे जातां येत नाहीं म्हणून अत्यंत वाईट वाटलें. मी मंडळींना श्रीक्षेत्र पंढरपूर येथें भेटतों असें सांगितलें. माझ्या कुटुंबास मशिदींत असलेल्या श्री बाबांच्या तसबिरीची नक्कल घेण्यास सांगितलें. नंतर ठरल्याप्रमाणें मी ४५ दिवसांनीं पंढरपुरास गेलों. तेथें आम्हां सर्वांची भेट झाली. नंतर दुसऱ्या दिवशीं दोन ग्रहरीं माझे कुटुंब, पुतणी, म, अशीं तिघें असतांना श्री बाबांच्या फोटोविषयीं चौकशी केली. त्या वेळीं माझ्या पुतणीनें श्री बाबांची मशिदींत असलेली रंगीत तसबिरीची लहान साईजची परंतु हुबेहुबे तशीच रंगीत तसबीर दाखविली. तसबीर पाहिल्यानंतर मला फार आनंद झाला. व श्री बाबांचें दर्शन झालें असें वाटलें. माझ्या कुटुंबाला तसली तसबीर मिळाली नव्हती, म्हणून थोडा रागावलों. पुतणीनें दाखविलेली तसबीर आम्हीं तिघांनीं पाहिली; अंधेरीस घरीं आल्यानंतर दुसऱ्या दिवशीं पुतणीनें तसबीर पाहिली. तेव्हां ती तसबीर रंगीत नसून साधी होती. तिनें तसबीर घेतांना ती साधीच होती याचें तिला विस्मरण झालें व ती रंगीत तसबीर शोधूं लागली. मी ऑफिसांत गेलों होतो. तसबीर सांपडली नाहीं तेव्हां तिला वाटलें कीं, मी कदाचित् ठेविली असेल. ऑफिसांतून घरीं गेल्यानंतर पंढरपुराला दाखविलेली तसबीर तुम्हांजवळ आहे काय ? असें पुतणीनें मला विचारिलें. मी उत्तर दिलें नाहीं. तसबीर तुझ्या टूंक्यांत तूं ठेविलीस. ती म्हणाली ती तसबीर नाही. कोठें गेली. तेव्हां मी विचारिलें तुम्ही तसल्या तसबीरी किती आणिल्या. ती म्हणाली मी एक व धाकट्या बहिणीनें एक मिळून दोन. तुम्ही तसबीर तुझ्याजवळ आहे काय ? ती म्हणाली होय. दुसरी तसबीर तुझ्या धाकट्या

बहिणीजवळ आहे काय ? तो तपास कर. त्याप्रमाणे तिने घेतलेली तसवीर तिच्याजवळ होती. म्हणजे दोन्ही तसवीरी आहेत. तसवीर कांही गेशी नाही. फक्त ती रंगीत पंढरपुरांत पाहिली तरी नाही तेव्हां मी म्हणावे की श्री बाबांनी मजला पंढरपुरांत त्या तसवीरांच्या रुपाने दर्शन दिले. काय श्रीसमर्थाची लीला !

४. सन नक्की जरी लक्षांत नाही, तरी बहुतकरून सन १९२४ साल असावे. आमच्या घरी गणेश चतुर्थीच्या दिवशी श्री गणपती येत असतो व तो दीड दिवस असतो. माझ्या वडील वंधूंची चार वर्षांची मुलगी वरंच दिवस आजारी होती. डॉक्टरचे औषध चालू होते. भाद्रपद शुद्ध ५ म्हणजे ज्या दिवशी दीड दिवसाचे श्री मोरया जावयाचे त्या दिवशी तिची प्रकृति अत्यावस्था झाली. ताप फार चढला व तिला शुद्धी वगैरे नव्हती. तावड-तोव डॉक्टरला बोलाविले. डॉक्टरने तब्वेत पाहून सांगितले की, ती आतां कांही फार वेळ काढित नाही. १२ तास फार तर काढील. हे ऐकून आम्ही सर्व मंडळी फार काळजीत पडलों. घरांत श्री मंगल मूर्तीची स्थापना झालेली व त्या दिवशी श्री मोरया जावयाचे होते. नंतर श्री मंगल मूर्तीची व श्री सद्गुरु माऊली साइनाथांची प्रार्थना केली व उदी दिली. उदी दिल्यानंतर थोडा थोडा तिला आराम पडत चालला. उदीच देण्याचे रुडे चालू ठेविले व तीन दिवसांनी तिची तब्वेत हुशार झाली. हा केवळ उदी माऊलीचा प्रभाव.

५. माझे स्नेही रा. रा. वामन भिकाजी प्रधान, यांच्या कुटुंबास कांही दिवस गेले होते. म्हणजे जवळ जवळ सात महिने झाले होते. एके दिवशी एकाएकी गर्भ स्थिर होऊन त्यांच्या पत्नीला असह्य वेदना होऊ लागल्या. त्या दिवशी ते ऑफिसांत आले नाहीत व दुसऱ्या दिवशी आले. त्यांना आदल्या दिवशी ऑफिसांत न येण्याचे कारण विचारिता त्यांनी बरीच हकीकत सांगितली. दुसऱ्या दिवशी त्यांना श्री सद्गुरुमाऊलीचा

उदीप्रसाद आणून दिला. त्यांनीं संध्याकाळीं घरीं गेल्यानंतर कुटुंबास उदी दिली. उदी दिल्यानंतर अर्ध्या तासाच्या आंत दुखणें बंद झालें व नेहमींपेक्षां जास्त हुशारी वाटूं लागली. दुसऱ्या दिवशीं ऑफिसांत आल्यानंतर मी काय दिलें ते त्यांनीं मजला विचारिलें. श्री सद्गुरु साईबाबांची उदी होती. दुसरें कांहींएक नाही, असें मी सांगितलें. ते पूर्वीं कधीं शिर्डीस गेले नव्हते. नंतर ते लौकरच सर्व मुळांमाणसांना घेऊन श्रीं बाबांच्या दर्शनाकरितां शिर्डीस गेले. तेव्हांपासून ते श्री बाबांची सेवा करीत आहेत. ही हकीकत सन १९२४ सालांत घडली.

श्री साईबाबांच्या लीला अनंत व अतर्क्य आहेत. त्यांचें मीं कोठवर वर्णन करूं.

तीत अलंकार, लोकव्यवहार आणि यमक, इतकें सर्व सरस रीतीने साधण्याचें चातुर्य कसे प्रकट केलें आहे. यापेक्षांही दशगुणित त्यांचें कवनकृतीचें चातुर्य त्यांच्या रचलेल्या साऱ्या भारतांत व रामायणांत जागोजाग जे कोणी त्यांच्या सर्व कृतीचें लक्षपूर्वक पर्यालोचन करितील, त्यांच्या प्रचीतीस आल्यावांचून राहाणार नाही, असा माझा दृढ निश्चय आहे. सहज बोलत असतां मोरोपंतांच्या मुखांतून सरस आर्या निघाव्या, आणि मोठेमोठे प्रास आणि यमकें सहज त्यांनीं साधावीं, इतकी परमाश्चर्यकारक कवन करण्याची हातोटी त्यांस साधून गेली होती असें त्यांच्या कृतोच्या अवलोकनावरून सहज माझे अनुमान होतें. हे कवि रामोपासक असल्याने आपल्या इष्ट देवतेचें चरित्र एक्याचप्रकारें वर्णावें हें कार्य यांच्या विशाल बुद्धीस फारच अल्प असें वाटून तितक्यांत तो तप्त झाली नाही. तिनें आपलें वैचित्र्य त्याच चरित्राच्या विचित्र रचनेंत प्रकट केलें आहे; त्याचा उगीच नमुना खालीं दाखवितों.

मंत्र रामायण.

अजितप्रभुविधिवचनें	त्रिजगत्पीडकदशास्यमाराया ।
होयचतुर्मूर्तिधर	श्रीदशरथपुत्रभक्तताराया ॥ १ ॥
आदिपुरुषदेवधरी	जीतातेसविधिठेविलीं नामें ।
तींरामभरतलक्ष्मण	शत्रुघ्नअशीसुखधिचीं धामें ॥ २ ॥
इष्टार्थगाधिसुतने	अश्लेशतदेमखघ्नअरिखपवी
पावेस्वपराभवकर-	राक्षसनाशंडदंडहरिखपवी ॥ ३ ॥
ईश्वरमुनिभार्येतें	चरणरजेउद्धरीकरीधन्या ।
हरधनुचुरिजनकाच्या	कौशिकचवघांसिदेववीकन्या ॥ ४ ॥

यांत अपासून झपर्यंत सर्व वर्ण अनुक्रमें भार्येच्या आरंभीं आणून आर्या रचिल्या आहेत.

नामांक रामायण

राजीवोद्भवविनवी	विश्वाऽहितदशमुखासिमाराया ।
मधुकैठभारिदशरथ-	सुतहोयत्रिभुवनासितागया ॥ १ ॥
रामप्रभुकौसल्या-	सुतकैकेयीकु नारतोभरत ।
महितगुणसुनित्रात्मज	लक्ष्मणशत्रुघ्नकीर्तिलोभरत ॥ २ ॥
राजासिरामलक्ष्मण	गाधिजमागेस्वयागरक्षायया ।
मनुद्रगुजेरुनिदेशें	देप्रियहीप्रणतभद्रदक्षायया ॥ ३ ॥

यांत एकएका आर्येच्या पहिल्या आणि तिसऱ्या चरणांच्या आरंभी रामनामांतील रा आणि म हीं अक्षरे अनुक्रमे आणून सर्व आर्या रचिल्या आहेत. त्याचप्रमाणे उमा-रामायण रचले आहे.

परंतु रामायण

श्रीरामचरितकरिते	मुक्तसकृत्किमपिसेवितांभावे ।
पारनलागेदशशत-	वदनांहिपरंतुवाटतेगावे ॥ १ ॥
संकल्पेचिसुरद्विज-	पीडकरक्षःक्षयेस्वभजनरसा ।
देतोपरंतुह्याला	दशरथभक्तप्रियार्थअजनरसा ॥ २ ॥
एकेचिमूर्तिनेप्रभु	करितात्रैलोक्यकामनापूर्ती ।
क्रोडार्थपरंतुधरी	चारत्रिजगन्मनोहरामूर्ति ॥ ३ ॥
तेरामभरतलक्ष्मण	शत्रुघ्नकुमारसारसाक्षजना ।
दिसतीबाळपरंतु	स्वगुणांहीहरितिगुरुमुनीद्रमना ॥ ४ ॥

यांत अर्थ सरस ठेवून प्रत्येक आर्येत परंतु हा शब्द प्रविष्ट केला आहे. अशा सर्व मिळून २४० आर्या या रामायणांत आहेत.

ती^१ रामायण

श्रीपतिपुष्करलवशिव	विश्वाद्यायादशाननवधाने ।
नरहोयतदशीभव-	धानेमिळतेनतेअनवधाने ॥ १ ॥
सत्यव्रतदशरथनृप	जोअर्थिद्विजमयूरघनयास ।
स्वगुरुत्वदेजगद्गुरु	सुमतिसशतमखसखाससनयास ॥ २ ॥
गंभीरकृतसुरतरु-	ब्रीडमनुजकौतुकीतनुजचार ।
तेरामभरतलक्ष्मण	शत्रुघ्नकुमाररुचिरसुविचार ॥ ३ ॥
कौशिकयागोपद्रव	मथुनिपथीताटकाहरीराम ।
तीर्थीघ्निगौतमाच्या	स्त्रीलावारुनिशापदेधाम ॥ ४ ॥

यांत श्री पुष्कर, सरयू, गंडकी, गोमती, इत्यादि प्रसिद्ध तीर्थांचीं नांवे प्रत्येक आर्येत साधतील अशा अक्षरांनी घटित शब्दांची योजना करून सर्व आर्या ६० रचिल्या आहेत. त्याचप्रमाणे प्रसिद्ध ऋषींचीं नामे येतील अशा आणखी ६९ आर्या रचून ऋषि-रामायण केले आहे.

त्याच प्रमाणे विष्णुसहस्रनामांत जितकीं विष्णूंचीं नामे आहेत त्यांतून दर स्तोत्रांत १०० नामे साधून १० स्तोत्रे करून स्तोत्र रामायण रचिले आहे. आपला

अर्थ राहून विष्णूचीं सहस्रनामं साधून रामायणाची कथा रचणें हें काम केवढें चातु-
र्याचें याचा सूझांनीं विचार करावा.

लघु रामायण

दशमुखवधमतिविधिसुर-	नुतपदजगदधिपअजितवरदहरि ।
परमकरुणम्हणवुनिदश-	रथनरवरतनुजमनुजपणहिविरि ॥ १ ॥
कुशिकतनयसत्रसमवन	करिमुनिवरयुवतिदुरितगिरिसखणि ।
मगपुरहरधनुचुरिवरि	अवनिजनिससकळसुभटमुकुटमणि ॥ २ ॥
जनकनिजदुहितृपतिकरि	दशरथसुतसकळपरममहकहनि ।
पुरवहुसुखधिपरशुधर	खररुडनळप्रहितभुजजभयहहनि ॥ ३ ॥

यांत सर्व वर्ग लघु आणून ४९ आर्या रचून रामायणाची कथा साधली आहे.
हें किती चातुर्याचें काम आहे तें पाहावें.

मंत्रमय रामायण

श्रीमान्राजशिरोमणि	दशरथजोनिजयशंवरामहित ।
द्विजसेवकयज्ञनिरत	जनभयहर्ताधिरानिकामहित ॥ १ ॥
श्रीशहराबहुमततो	त्याच्याप्रांजलयशस्करामहिला ।
जननीयज्ञजपायस-	पानेकरिदेसुखाबरामहिला ॥ २ ॥
श्रीरामज्येष्ठतनुज	भरतयशोनिधिखराकुमारमणी ।
लक्ष्मणशत्रुघ्नजया	नयजयरुचिजसिहराउमारमणी ॥ ३ ॥

यांत-श्रीरामजयरामजयजयराम हा मंत्र प्रत्येक आर्यातील अक्षरांत
साधून सर्व आर्या रचिल्या आहेत. यांत आपल्या कवींनीं तर फारच आपली कवन
करण्याची हातोटी दाखविली आहे.

आपल्या कवींनीं मोठा ग्रंथ आर्या छंदांत लिहिला आहे. तथापि त्यांनीं इतर
श्लोकांच्या वृत्तांतही लहान लहान बरेच ग्रंथ रचिले आहेत. यांमध्ये हा पुढळा
केकावलीचा लहानसा स्तोत्ररूप ग्रंथ पृथ्वी छंदांत रचिला आहे. याशिवाय त्यांचीं
आणखी कवनेंही आढळतात.

पद

वरअसाविभोदेकीवत्सागामल्लीला ॥ ४० ॥

पदवीश्रीचीगोपीकांला ।

दिवलीवैकुंठीचीबल्लवपल्लीला ॥ वरअसा० ॥ १ ॥

तुङ्ग्याकीर्तिमात्रेपुढे ।
 नपुसेकोणीधन्वंतरिच्याखल्लीला ॥ वरअसा० ॥ २ ॥
 भक्तमयूरघनाजावा ।
 नसुरद्रुमयाचकनीचाच्यागल्लीला ॥ वरअसा० ॥ ३ ॥

पद.

सुखकरामुकुंदारामाकृष्णागोपाला ॥ धृ० ॥
 केशवामाधवाहरे ।
 नुरवींभोयाकामालोभाकोपाला ॥ सुख० ॥ १ ॥
 जगदाकारातुलाभ्यालो ।
 जेविंभुजगमानुनिकनकाच्यागोपाला ॥ सुख० ॥ २ ॥
 भक्तमयूरसुखघना ।
 हानतजनतवपदितुलधीचाहोपाला ॥ सुख० ॥ ३ ॥

पद.

यशभुवनवनवसंताचे	गावेनवनवसंताचे ॥ धृ० ॥
द्रुहिणम्हणेतुजचक्रापासुनि	रक्षायामीनशके ।
सशकेसिंहकसामारावा	कीपक्षीश्वरमशके ॥ यश० ॥ १ ॥
विष्णुम्हणेभ्यांकायकरावे	एथेतापसराया ।
तापसरायादांयेकचि	तुजमजतापसराया ॥ यश० ॥ २ ॥
मृत्युंजयहिम्हणेवाराया	दुर्बलमीयाअरिला ।
याहुनिअन्यावारिनतुङ्ग्या	कालाद्युग्राअरिला ॥ यश० ॥ ४ ॥
*	* * *

अभंग.

तोखपावेतोकथाने	तोकथानेपावती ॥
*	* * *

आपल्या कवींचे सरस व प्रौढ शब्द ठेवण्यांत आणि प्राप्त व यमके साधण्यांत जें अपूर्व चातुर्य दिसते, त्याचिषयींचे वरील थोड्या उदाहरणांवरून स्थालीतंदुल-न्यायेकरून योग्य अनुमान वाचकांनीं केले असतां व्हावयाजोगें आहे.

सांप्रत प्रस्तुत ग्रंथविषयक कांहीं अभिप्रेतार्थांचे कथन इष्ट जाणून करितों. आपल्या इष्ट देवतांचे अथवा पुण्यश्लोक देवांचे अथवा अवतारी पुरुषांचे स्तवन

ज्यांत केलें असतें, त्या लहान ग्रंथास स्तोत्र म्हणतात; हें बहुधा सर्वास ठाऊक आहे. अशा स्तोत्रें मोरोपंतांनीं पुष्कळ केलीं आहेत, त्यांतील केकावलि हा एक ग्रंथ समजला पाहिजे. हा त्यांच्या स्तोत्ररूप ग्रंथांमध्ये मोठा विख्यात ग्रंथ होय. केकावलि शब्दाचा अर्थ असा होतो कीं, केका म्हणजे संस्कृत भाषेंत मोराच्या शब्दास म्हणतात, म्हणजे ज्याला शुद्ध मराठींत मोराचा टाहो असें म्हणतात, त्याची जी आवलि म्हणजे पंक्ति, अर्थात् एकामार्गे एक मोराचे टाहो, त्यांस केकावलि म्हणावें. आतां आपल्या कवीनें आपलें नाम सार्थक करून आपल्यास मयूरपक्षी कल्पून कृपाघन जो भगवान त्याला उद्देशून आपले जे एकामार्गे एक प्रार्थनारूप श्लोक त्यास केकावलि म्हटलें आहे; आणि हें अभिधान आपल्या कवीच्या सरस रुचीस अनुरूप आणि शुभदायक होय असें समजलें पाहिजे. यद्यपि मोरोपंत हे रामोपासक होते असें प्रसिद्ध आहे, तथापि त्यांच्या कृतीवरून जी त्यांची अंतःकरणवृत्ति अनुमित होते, तिजवरून मला तर स्पष्ट दिसतें कीं, जरी त्यांचें उपास्यदैवत राम होतें, तरी त्यांची सर्व देवांविषयीं पूज्यबुद्धि असून ते परम भाविक आणि श्रद्धालु पुरुष होते यांत मला किमपि संदेह वाटत नाही. नुसती देवतांविषयींच त्यांची पूज्य बुद्धि होती असें नाही; परंतु भाविक वारकऱ्यांसारखी संतसाधूविषयींही त्यांची अत्यंत प्रेमळ बुद्धि होती, असें त्यांच्या सहाजिक वाणीवरूनहि दिसतें. परंतु हा आपला प्रेमळभाव त्यांनीं आपल्या सन्मणिमालेंत विशेषकरून प्रगट केला आहे. या देशांत विख्यात जे अलोकडचे साधुसंत त्यांची त्या ग्रंथांत त्यांनीं नमनपूर्वक थोडक्यांत स्तुति केली आहे. तींत शिंपी, सोनार, वाणी, माळी, कुंभार, चांभार, महार, कसाई, आणि मुसलमान इत्यादि ब्राह्मणांनीं नीच मानिलेल्या जातीच्या साधूसही त्यांनीं आपल्या नमस्कारानें ब्राह्मणांच्या पंक्तींत आणून बसविलें आहे असें स्पष्ट दिसतें; पाहा हे-नामदेव, नरहरि, तुकाराम, सांवता, गोन्हा, रोहिदास, चोखामेळा, सजना, कवीर आणि शेख महम्मद, या साधूविषयीं कसें बोलतात ते:-

भक्तिसुखाधिकमानुनि	मुक्तिसुखकदापियाचिनाम्यातें ।
अत्यद्भूतभायकिलें	सद्वृदीनमुनियाचिनाम्यातें ॥
नरहरिनामापावे	संतनसोनारदासमानकसा
तरलाकरुनिभवाचा	अंतनसोनारदासमानकसा ॥
करजोडितोसुटाया	तनुरुपातापहेतुकारामीं ।
कींसतनुमुक्तझाला	योगाचीसिद्धिहेतुकारामीं ॥
जेसांवताकरुनिदे	उदरश्रीमंदिराभवनमाळी ।
त्यातेंप्रेमैवसवुनि	मानीश्रीमंदिराभवनमाळी ॥

गोराज्याम्हणतीत्या	स्मरुनिसुखीतूमनाकुलालाहो ।
घेभक्तिचाजयाची	मतिसंसारीअनाकुलालाहो ॥
बहुमानिर्तानकोणी	जेरोहीदासचर्मकामाने ।
तेनपहावेपाहुनि	तपनपहावाचिधर्मकामाने ॥
गावानचघानावा	चोखामेळामहारसामान्य ।
जाच्याकरिसाधूंचा	चोखामेळामहारसामान्य ॥
सजनानामजयाचे	ज्यागार्तीसाधुजनकसायास ।
भगवान्पळहिनविसरे	ज्यातेविसरेनमकरायास ॥
मायाहेसंसृतिची	जाळुनिसशोकतोकवीरमला ।
रामपदाब्जीअलिसा	बहुमतसुमुदोकतोकवीरमला ॥
तारितिनकीर्तिच्याजो	नलवेत्यामुसलमानवानावा ।
हर्षेशेखमहम्मद	भगवज्जनमुसलमानवानावा ॥

या वरील उदाहरणावरून हे आपले कवि परम साधु आणि अत्यंत प्रेमळ वृत्तीचे पुरुष होते असे स्पष्ट दिसते, आणि प्रस्तुत ग्रंथावरूनही बुद्धिवान पुरुषांच्या लक्षांत असे आल्यावांचून राहाणार नाही. या ग्रंथांत त्यांनी विष्णूस उद्देशून स्तवन केले आहे. पहिल्या तीन केकांत शिष्टसांप्रदायानुसार आपल्या आराध्य दैवताच्या चरणांचे साहाय्य वर्णून त्यांस अभिवंदन केले आहे. हा सांप्रदाय परम स्तुत्य होय; कारण येणेकरून वंदन करणाराचा अत्यंत नम्रीभाव प्रस्फुट होतो. पुढे आपले पातित्य आणि पतिताचे उद्धरण करण्याचे भगवंताचे शील यांचे वर्णन केले आहे. प्रार्थना करण्याच्या ओघांत जसजसा बोलण्याचा प्रसंग येत गेला, तसतसे कोठे विनय, कोठे सलगी, कोठे रोष, आणि कोठे आपला लडिवाळपणा अशा भिन्न भिन्न भावांचे दर्शन करून ही सर्व ग्रंथरचना केली आहे; परंतु त्या रचनेत कांहीं विशेष अनुक्रम धरून आपल्या अभिष्ट अर्थांचे निवेदन केले आहे, असे मला दिसत नाही. यांत ग्रंथकाराचे मागणे इतकेच दिसते की, भगवंताने आयल्या अपराधाची क्षमा करावी, आणि आपला अंगीकार करावा. ज्ञानी जनांस भगवंतापार्शी मागणे हेच उचित होय.

आतां याचक जनांनी कोणत्या भावाने वदान्यापार्शी प्रार्थना करावी;—त्यांत, अत्यंत अल्पज्ञ, पापमालिन्याने अंतर्दामी आपादमस्तक मलिन आणि प्रतिकर्षी अपराधी, अशा नरदेहधारी पामर जीवाने सर्वज्ञ, अत्यंत पवित्र, न्यायी, आणि षड्गुणैश्वर्यसंपन्न, अशा जगदीश्वरापुढे आपल्या अपराधाची क्षमा मागणे झाल्यास तर सर्व भाव एकीकडेस टाकून शुद्ध विनयतेच्या भावाने प्रार्थना करणे उचित. असे असतां आपल्या कवीने तर या स्तोत्रांत आपल्या विनयतेच्या भावांत

भावांतरांचें पृष्कळ विरजण घातलें आहे. तेव्हां ही यांची कृति अशा दृष्टीने दोष-प्रवण म्हटल्याने आपणाकडेस धृष्टतेचा आरोप येणार नाही, असें बहुतेक सूत्र विचारी पुरुषांचें मत पडेल. या गोष्टीचा लक्षपूर्वक विचार केला असतां हें मत उपेक्षणीय आहे असें मला वाटत नाही; पूर्ण अंशीं नसलें तथापि पृष्कळ अंशीं हें मत ग्रहणीय होय असें माझ्या विचारास येतें. ईश्वराचें महत्त्व आणि पवित्रता, आणि मनुष्याचें क्षुद्रत्व आणि पापमलीनता, यांविषयीं विचार केला असतां जें महदंतर दिसतें, त्यावरून पाहातां मनुष्यानें तर ईश्वरापुढें धुळीतच पडून असावे; मान उचलून वर त्याजकडेस पाहाण्याचीही याची योग्यता नाही; असें असतां त्या ईश्वराला उद्देशून केली जी प्रार्थना तींत प्रार्थकांन सलगो अथवा लडिवाळपणा, अथवा रोष, यांतून कोणत्याही भावाचें प्रदर्शन करणें, हें तर त्याला केवळ अनुचित होय.

परंतु ज्या लोकांमध्ये जीवात्मा आणि परमात्मा यांच्या ऐक्यभावाचे प्रतिपादक आजपावेतो शतावधि आचार्य आणि उपदेशक होऊन गेले; आणि त्यांनीं लिहिलेले सहस्रावधि ग्रंथ चालून अद्वैत मताचा प्रचार फार होऊन गेला आहे; आणि ज्यांमध्ये ज्या श्रुतींच्या पायावर अद्वैतमताचें मंदिर बांधलें होतें, त्या सर्व श्रुती मध्वाचार्यांनीं आपणाकडेस वळवून त्यांच्या योगानें जीवात्मा आणि परमात्मा यांचें तादात्म्य असंभवनीय असा आपला सिद्धांत प्रदर्शित करून, जीव सेवक आणि परमात्मा सेव्य,—सलोकता, समीपता आणि सरूपता, या तीन काय त्या जीवांस मुक्ति; सायुज्यता अथवा कैवल्यमुक्ति जीवांस कदापि होणार नाही असा आपला सिद्धांत स्थापून आपल्या द्वैतमतानें अद्वैत मताच्या खंडनार्थ प्रयत्न केला; आणि अद्यापि त्यांचे अनुयायी माध्व करीतच आहेत;—पुढें त्या मोठ्या कलहांत रामानुजांनीं दोघांची समजूत पाडण्याकरितां मध्ये कावड करून विशिष्टाद्वैत मताची स्थापना केली; तथापि त्यांमध्ये अद्वैत मताची अदावित सत्ता चालण्यांत कांहीं मोठा प्रतिबंध झाला असें नाही. परंतु जेव्हां अद्वैतवादी घरोघर चुलीपर्यंत ब्रह्मज्ञान ऐकून आपणच कंटाळले, आणि पापपुण्याचा विचार लोकांमध्ये अत्यंत शिथिल झाल्यानें अनाचाराचा बाजार कडेलाड भरूं लागला, असें पाहू जेव्हां तेच भ्याले,—ही लोकांची स्थिति तुकोबानें खालीं सरस वर्णिली आहे:—

घरोघरीं अवघें झालें ब्रह्मज्ञान । परीमेळवण बहूमाजी ॥ १ ॥

निरेकोणापासीं होय एकरज । तरी वारे मज दुर्वकासी ॥ २ ॥

आशातृष्णामनीं कालवूनी दोनी । दंभतो दुहुनी दीसतसे ॥ ३ ॥

कामक्रोधलोभशिणवी वहुत । मेळवूनी आंतकाळकूट ॥ ४ ॥

तुका म्हणे तेथे कांहीं हातानये । आयुष्यते जाये वांयासर्व ॥ ५ ॥

यापेक्षां आणखी भयंकर;—

जीवतोचीदेवभोजनतेभक्ती । मरणतेमुक्तीपाखंड्याची ॥ १ ॥
 पिंडाच्यापोषणीनागवलेजन । लटीकेंपूराणकेलेवेद ॥ २ ॥
 मनाआलातैसाकरीतीविचार । म्हणतीसंसारनाहीपुन्हा ॥ ३ ॥
 आपूलेमनीचेंकहनीपाखंड । जनामध्येभांडपोटभरी ॥ ४ ॥
 तुकाम्हणेपाठीउठतीयमदंड । पापपुण्यलंडनविचारितो ॥ ५ ॥

अशी लोकांची स्थिति पाहून जेव्हां अद्वैतवादी आपल्या मार्गाचें अतिक्रमण झाल्यामुळे आपणच थकले; तेव्हां आजपावेतो विसरून गेलेल्या आपल्या भक्ति-माउलीपुढें त्यांनीं साष्टांग दंडवत घातला, आणि म्हणूं लागले;—

नायकावेकानींतयाचेतेबोल । भक्तीवीणफोलज्ञानसांगे ॥ १ ॥
 वाखाणीअद्वैतभक्तीभावेवीण । दुःखपावेशीणश्रोतावक्ता ॥ २ ॥
 अहंब्रह्मम्हणुनीपाळीतसेपिंड । बोलोनयेभांडातयासर्वे ॥ ३ ॥
 वेद्ब्राह्मलंडबोलेजोगाखंड । त्याचेंकाळेंतोंडसंतांमध्ये ॥ ४ ॥
 तुकाम्हणेखंडीदेवभक्तपण । वरिष्ठत्याहूनश्वपचतो ॥ ५ ॥

आणखी म्हणूं लागले:—

गोडनावेक्षीर । परीसाखरेचाधीर ॥ १ ॥
 तैसेजाणब्रह्मज्ञान । वापुडेंतेभक्तीवीण ॥ २ ॥

आणि तिच्या पायांशीं नाक घांसून, करुणा भाकूं लागले,—माते आम्हीं चुकलों; आजपावेतो आम्हास असे वाटत होते कीं, आमच्या अद्वैतब्रह्मज्ञानानें आम्हास मोठमोठे पांख फुटले आहेत, त्यांच्या योगानें आतां आम्हीं कैलास आणि वैकुण्ठ यांच्याही पलीकडेस वर चिदाकाशांत उडून जाऊं; त्वां आमच्या चंचूत चारा भरवून आमचें संगोपन करावें याचें आतां कांहीं अगत्य उरलें नाहीं; तुझ्या चोंची-तला चारा आम्हास नको; आम्हीं स्वतंत्र उडुण करून यापेक्षां आपला चांगला चारा मिळवूं;—असा जो आम्हांस गर्व झाला होता तो आतां अगदीं उतरून गेला. आम्हीं तुझा विश्रांतीचा घरकुंडा सोडतांच हे आमचे अद्वैतज्ञानाचे पांख आम्हास तोलत नाहींसे होऊन आम्हीं खालीं पडूं लागलों; कित्येक जे गर्वानें कांहींसे वर उडाले त्यांस अधिक धक्का बसून त्यांचा चुराडा झाला आतां आमच्या अनुभवास पक्कें आलें कीं, तुझ्या मुखांतल्या चान्याच्या सेवनावांचून इतके मोठे पांख झेपण्याचें सामर्थ्य आम्हास कदापि येणार नाहीं; आणि जरी त्या चान्यानें तसें उडण्याचें सामर्थ्य आलें, तथापि तुझें कोटें न सोडितां तूं जेथें आम्हास नेशील तेथें

उद्गून तू दाखविशील तोच चारा आम्हीं भक्षण करूं, यांतच आमचें सर्व कल्याण आहे; असें म्हणून अद्वैतवादी भक्तिमातेस शरण गेले. परंतु जरी शरण गेले, तरी उनाड मुलें जशीं इकडे तिकडे यथेच्छ उड्या मारून भूक लागली म्हणजे आपल्या आईजवळ खाऊ मागावयास जातात, तसे शरण गेले. अपराधी लोक न्यायाधिशापुढें उभे राहून केवळ सभयतेनें आपला अपराध अंगीकृत करून, त्या कृतअपराधाविषयीं आपला पश्चात्ताप प्रकट करून मोठ्या विनयतेनें आणि दीनवाणी तोंडानें क्षमा मागावयास जातात तसे गेले नाहींत. मुलें जशीं आपल्या आईबापापाशीं कांहीं वस्तु मागतांना आपला लडिवाळपणा, सलगी, रोष, इत्यादि भाव दाखवितात तसे या देशांत भक्तजन आपल्या इष्ट देवतेपुढें यथालिचि अनर्गल वाकपटवानें अनेक भाव दाखवून वर मागतात. त्यांमध्ये विनयभाव नसतो असें माझे म्हणणें अगदीं नाहीं; हे तर माझ्या वरील लेखावरून वाचकांच्या लक्षांत पूर्तेपणीं आलेच असेल; परंतु त्या भावाच्या विरजणांत भावांतराचें पुष्कळ मिश्रण असल्यानें त्या भावास बलहीनत्व येऊन प्रार्थनीय परमेश्वराचें महत्त्व आणि गौरव यास फार गौणत्व आल्यासारखें दिसतें असें मला खचित वाटतें. कारण, परमेश्वर आईपेक्षांही दयाळू आहे हे खरें आहे, तथापि तो न्यायी आहे, म्हणून लाडानें आपल्या मुलांस विघडविणाऱ्या भोळ्या आईसारखी ती आई नाहीं; परंतु जीं मुलें आपल्या आज्ञेचें उल्लंघन करून उन्मार्गवर्ति होतात, त्यांस छडी मारून सन्मार्गास लावून सुखी करणाऱ्या शहाण्या आईसारखी ती आई आहे. किंबहुना परमेश्वराचें महत्त्व आणि सर्वेश्वर्य जर मनांत आणिलें, तर आईच्या सामान्य उपमेपेक्षां त्याच्या महत्त्वास आणि ऐश्वर्यास दयाळु आणि न्यायी अशा प्रभूची वपमा अधिक योग्य दिसती; म्हणून ज्यास स्वापराधाचें ज्ञान होऊन पश्चात्ताप झाला असेल अशा श्रुद्ध मानवानें परमेश्वरापुढें शुद्ध विनयभावानेंच प्रार्थना करावी, हेंच त्यास उचित होय असें माझे मत होय. आणि या मतदृष्टीनें पाहिलें असतां हे पुढले आमच्या कवींचे काव्य दोषारोपणास पात्र होण्यास योग्य आहे खरें; परंतु ज्या लोकांमध्ये लडिवाळपणानें आणि सलगीनें ईश्वराची प्रार्थना आणि स्तुति करण्याचा सांप्रदाय व्याप्त्याच्या वेळेपासून पडला आहे, त्यांमध्ये आपल्या कवीसच निवडून काढून या दोषाचा भार त्यांच्या मस्तकावर ठेवण्यास त्यांस पुढें करणें मला योग्य दिसत नाहीं. सर्वांच्या पंक्तींत यथायोग्य त्या भाराचे विभाग करून त्यांच्या वांटणीस जो यःकश्चित् विभाग येईल तो निराळा काढून ठेवण्याचें जर कोणाच्या मनांत येईल तर भलें येवो.

आतां आणखी एक दोष प्रस्तुत काव्यांत आढळतो, तो पूर्वोक्त दोषापेक्षांही अधिक शोचनीय होय असें विचारशील पुरुषांच्या बुद्धींत वागल्यावांचून राहाणार

नाहीं; आणि वर जी म्यां द्याळु आणि न्यायी अशा परमेश्वराच्या प्रार्थनेंत विनया-
तिक्रमणरूप दोषाची सूचना केली, त्याच दोषाचें हें परिपक्क फल होय, असें त्यांच्या
ध्यानांत येऊन प्रकृत दोष प्रदर्शनांत पूर्वोक्त दोषकथनाचें समर्थनहि होईल. एकदां
विनयभाव सुटला म्हणजे सलगीस आरंभ होतो, आणि ती सलगी विनोदास पोहों-
चविते; या देशांत, त्यांत विशेषेकरून संस्कृत काव्यांत, शृङ्गाररसाचें प्राधान्य अस-
ल्यानें त्या विनोदांत हा रस प्रचुर होऊन शेवटीं बीभत्स रसाचाही प्रादुर्भाव होतो.
असें असलें तरी इतर लोकव्यवहारवर्णनपर काव्यांत सम्यक्विशेषीं समर्थ्यां असल्यास
शृङ्गार आणि बीभत्स हे रस सुसह्य आणि रुचिपरत्वे आल्हादजनकही व्हावयास शक्य
आहेत; परंतु भगवत्स्तुतींत या रसाचें नुसत्या लवणाप्रसाधेही अल्प लेवन दुःसह,
मग या रसाचे द्रोण भरभरून पिणें हें सहास कर्म भरतखंडनिवासी भक्तजनांनींच
करावें; इतरांच्यानें होणार नाही. पाहा:—

हरिरिहसुगंधधूनिकरे विलासिनिविलसतिकेलिपरे ॥ धृ० ॥

पीनपयोधरभारभरेणहरिपरिरभ्यसरागं

गोपवधूरनुगायतिकाचिदुदंचितपंचमरागं ॥ हरिरिह० ॥

* * *

राखेहरिमिहविहितविलासं ॥ स्मरतिमनोदसकृतपरिहासं ॥ धृ० ॥

गोपकवनितं ववर्तामुखचुंबनलंभितलोमं

बंधुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभं ॥ रासे० ॥

* * *

धीरसमीरेयमुनार्तारेवसतिवनेवनमाली

गोपीपीनपयोधरमर्दनचंचलकरयुगशाली ॥ धृ० ॥

विगलितवसनंपरिहतरशनंधटयजघनमविधानं

किसलयशयनेपंकजनयनेनिधिमिवहर्षनिधानं ॥ धृ० ॥

—गीतगोविन्द

यांत पाहा हे या शृङ्गाररसानें कसे द्रोण भरले आहेत. यापेक्षांही प्रौढ
रीतीनें शृङ्गाररसान्वित भक्तिप्रेम पाहाणें असल्यास श्रीमद्भागवताचा मोठा ग्रंथ
आहेच. आणखी याशिवाय पाहाण्याची इच्छा असल्यास ब्रह्मवैवर्तक पुराणांतील
कृष्णजन्मखंड पाहावें. परंतु वेणिसंहार नाटककारानें तर वैष्णवांसही मळमळी सुटे
असा रस आपल्या नांदीच्या एका श्लोकांत ओतला आहे. त्या श्लोकाचा यथे उप-
न्यास करण्यासही मला लज्जेनें संकोच वाटतो. मग असा शृङ्गाररसान्वित भक्तिप्रेम
प्रगट करण्याचा जेथें शिष्टसांप्रदाय प्राचीन काळापासून चालत आहे, तेथें आपल्या

यः कश्चित् प्राकृत कवीने पदल्या स्तोत्रांत कोठें सात आठ श्लोकांत या रसाचे एकदोन थेंब ओतले असल्यास (पहा-केका ७, १३, २४, ३५, ३६, ३७, ८३, १०२,) हा त्यांज-कडेस मोठा दोष न येतां उलटें मला वाटतें कीं, हें त्या रसाचें अत्यल्पत्व त्यांच्या सदभिरुचीचें ज्ञापक होतें. इतकें वादळ चालत असतां त्यांत त्यांनीं आपल्या होडीस तो वारा फारसा न लागूं देतां संभाळलें, हें त्यांचें कृत्य मोठें स्तुत्य होय असें विचारी पुरुषांच्या ध्यानास येईल.

ज्या देशांत व ज्या लोकांत रसभरित म्हणून प्रसिद्ध काव्यें असतात, त्यांच्या गुणांचें यथायोग्य परीक्षण करण्यास, आणि त्याची रुचि घेण्यास त्याच देशाचे डोळे आणि जीभ असली पाहिजे. इतर लोकांच्यानें तसें यथान्याय परीक्षण होणें केवळ अशक्य असें माझे म्हणणें नाहीं; कदाचित् ते विशाल बुद्धीचे परीक्षक असल्यास योग्य परीक्षा करूं शकतील; परंतु त्यांच्या रुचीनें जो तद्देशीय सजांस आनंद होईल, त्याच मानाचा आनंद अन्यदेशीय विद्वानांस होणार नाहीं. याचीं कारणें बहुत आणि सूक्ष्म आहेत. ज्या लोकांत वंशपरंपरेनें त्यांचा सहवास असतो त्यांचा पूर्वापर व्यवहार रीति-भाती, विद्या, ज्ञान, आचार या सर्व गोष्टींच्या संघट्टनानें त्यांचीं मनें तशींच रंगलेलीं असतात; म्हणून त्यांच्या काव्यानें जे हर्षशोकादि विकार त्यांच्या मनावर होतील, तसे विकार अशा संघट्टनाच्या अभावामुळे ज्यांचीं मनें तशीं रंगलीं नसतात त्यांजवर होणार नाहींत. अशा विचारानें पाहिलें असतां हें पढील स्तोत्र प्रौढ आणि रसिक काव्यांत गणिलें पाहिजे. आणखी माझी अशी अटकळ होते कीं, हें स्तोत्र पंतांनीं आपल्या वयाच्या उत्तर अवस्थेंत रचिलें असावें; ही अटकळ या काव्याच्या प्रौढ वाणीवरून, आणि त्यांत जो प्रतिपाद्य विषय आहे त्यावरून कोणी केली असतां तिचा संभव आहेच, परंतु या स्तोत्रांतिल ४६ व्या केकेवरून तर त्या-विषयीं कदाचित् संशय असला तर तोहि दूर होईल असें मला वाटतें.

आतां केकावली हें प्राकृत काव्य असून यावर आणखी प्राकृत टीका करण्याचें प्रयोजन काय, म्हणून इतरांच्या तर नाहीं, परंतु कदाचित् पंडितजनांच्या मनांत प्रथमतः आशंका उत्पन्न होईल. त्यास हें प्राकृत काव्य खरें, परंतु वामन, मोरोपंत यांसारख्या पंडितांचें काव्य जरी प्राकृत आहे, तरी ते पंडितांसच समजावयास शक्य असें प्राकृत काव्य आहे; त्यांत केकावलीसारखा ग्रंथ तर विशेषकरून, या माझ्या म्हणण्यास तेही स्कार देतील. आणखी लोकस्थिति पाहिली असतां ब्राह्मण जातीच्या खाणीशिवाय पंडितरत्नाची उत्पत्तिही असंभवनीय; त्या खाणी-तही इतर पार्थिव खाणीप्रमाणें गारगोटेच फार, कोट्यावधि गारगोट्यांत एखादें रत्न सांपडलें तर नकळे. त्या पंडितांतही स्वाधीतशास्त्रज्ञानाचा अभिमान एकीकडे ठेवून, प्राकृत कवितेंत कशी चमत्कृति आहे अशी जिज्ञासा धरून, गीर्वाण वाणीच्या

अभ्यासनाच्या माडीवरून प्राकृत ग्रंथ पाहाण्यास खाली उतरण्याचे लघुत्व आणि श्रम घेणारा शतपंडितांमध्ये एखादा निघाला तर निघेल. तेव्हां या मानाने पाहिले असतां वामन, मोरोपंत यांचीं काव्ये पाहाणारा दहा लक्षांत एखादा ब्राह्मण सांपडेल; निदान, लक्षांत तरी सांपडला तर सांपडेल. या माझ्या म्हणण्यांत जरी अतिशयोक्ति असली तरी ती फार आहे असें, याविषयीं यथायोग्य विचार करणारे कोणी म्हणणार नाहीत. मग ब्राह्मणव्यतिरिक्त जो फार मोठा समाज राहिला त्याची तर गोष्टच बोलावयास नको. केवळ या कवीच्या ग्रंथांच्या काठिण्यास्तवच यांच्या ग्रंथांचे दुर्ज्ञेयत्व आहे, असें कोणी माझ्या या म्हणण्यावरून समजू नये; परंतु त्या कारणाशिवाय आणखी बहुधा या देशांतील लोक अनभ्यस्त असून नुसते वाचण्यालिहिण्याचेंहि ज्ञान त्यांमध्ये फार कमी असते. यामुळे हे ग्रंथ इतके दुर्ज्ञेय झाले आहेत असें तर मला खचित् वाटते. त्यांत मोरोपंतांचे काव्य विशेषकरून इतके दुर्बोध कां याचें कारण या उपोद्घाताच्या आरंभीं सविस्तर कळविलेंच आहे. त्यांत आणखी विचार केला पाहिजे कीं, वामन-मोरोपंत यांसारख्या महापंडितांनीं (येथें यांमहापंडित म्हटलें याची शास्त्रीपंडित यांनीं मला क्षमा करावी.) संस्कृत भाषेंत आपले ग्रंथ रचण्याचें तात्कालिक श्लाघ्य कृत्य सोडून प्राकृत ग्रंथ रचण्यांत जे इतके परिश्रम केले, यावरून सद्यःप्राप्त यशाकडेस त्यांनीं लक्ष न देतां इतर सर्व प्राकृत लोकांस ज्ञान व्हावें याच औपकारिक बुद्धीनें त्यांनीं हे ग्रंथ रचले असावे अशी माझी दृढ अटकळ होते. म्हणून हा त्यांचा परम स्तुत्य हेतु सिद्धीस नेण्याच्या मार्गांत ज्या ज्या अडचणी आढळतील, त्या त्या सर्व दूर करणें हा आतां आपला धर्म होय, असें मनांत आणून म्यां ही प्रकृत टीका करण्याचा उद्योग प्रथमतः हातीं धरिला. मोरोपंतांच्या सार्धंत कृतीचा अभ्यास करून, त्यांच्या सर्व काव्यावर टीका लिहून, तें सुबोध करण्याच्या अतिमहत्कृत्यास अवकाशाच्या आणि सामर्थ्याच्या अल्पत्वामुळे प्रथम माझे मन धजेना; म्हणून आपल्या कवीच्या सर्व कृतींत अत्यंत प्रख्यात जीं काव्ये त्यांमध्ये प्रस्तुत केकावलिस्तोत्र हें एक लहानसें प्रख्यात काव्य जाणून म्यां यावर वानगीप्रमाणें पुढील टीका करण्यास आरंभ केला. त्यांतही या लहानशा ग्रंथाचा विषय निवळ भगवत्स्तुतिपर असल्यानें माझे मन अधिक लोभावलें. त्यांत आणखी पंतांच्या काव्यांत निष्णात म्हणून वाखाणिलेल्या पुरुषांमध्येही बहुतेकांस केकावलि हा ग्रंथ सार्धंत लागत नाही, असाही बोभाट माझ्या ऐकण्यांत होताच; या सर्व कारणांवरून मोरोपंतांच्या ग्रंथावर टीका करण्यास हाच लहानसा ग्रंथ म्यां निवडून काढिला.

त्यांत ज्या विस्तारपद्धतीनें प्रथम ही टीका करण्यास म्यां आरंभ केला, त्या गोष्टीस आज पांच वर्षे झालीं. त्या विस्तारपद्धतीचें मुळारंभीं हेतु असा होता कीं, माझी परम आवडती आणि सुशीला कन्या कावेरीबाई, जीस जगदीशानें आतां

दोन वर्षे झालीं आपल्या सन्निध नेले, तिला ज्या रीतीने हे काव्य सुबोध होईल अशा रीतीने पाल्हाळ करून म्यां याजवर टीका लिहिली. ती अशी की, कोणताही कठीण शब्द पर्यायाचाचून आणि अर्थाचाचून ठेविला नाही; महाराष्ट्र ग्रंथभाषेच्या रूपांचीही पर्यायरूपे लिहून ठेविलीं; मनांत की, तिला या अशा पद्धतीच्या टीकेवरून हा ग्रंथ लागला तर इतर बालांसही सहज लागेल. ही टीका म्यां शके १७८१ च्या वर्षी ठाण्यांत सरकारी कामावर असतां प्रातःकाळीं मला जो दोनतीन तास वेळ सांपडे, तो या कामाकडेस देऊन आरंभिली, आणि तेथें सुमारे सहा महिन्यांत अर्धा अधिक इतका ग्रंथ संपविला. पुढें सरकारी काम सोडून घरीं मुंबईस आलों, तेव्हां बाकी राहिलेला ग्रंथ लवकरच संपविला. त्यानंतर २३ वी मे सन १८६३ इसवीच्या रात्रीस त्या कन्येस जगदीशानें आपल्या जवळ नेले. त्या तिच्या वियोगानें अत्यंत दुःखितांतःकरण होत्साता आपल्या मनांत विचार करूं लागलों की, तिचे स्मरण राहाण्याकरितां वापी, कूप, तडाग, अथवा धर्मशाळा बांधून एखादें पुतं कर्म करावें तर तितकें द्रव्यसामर्थ्य आपल्यास नाही; तेव्हां जिच्या अभ्यासाकरितां जो ग्रंथ लिहिण्यास प्रथम लेखणी हातीं धरली तोच ग्रंथ आतां तिच्या स्मरणास भर्षण करून प्रसिद्ध करावा, आणि त्यापासून आपल्या स्वदेशीय लोकांस कांहीं उपयोग घडला तर तसें तरी स्मरणीय पुतं कर्म करावें, असा मनांत विचार करून ज्या रीतीनें आबालवृद्धांस हा ग्रंथ उपयोगी पडेल अशा रीतीनें पुनः याचें पूर्वापर शोधन करून छापण्याकरितां सिद्ध केला.

मला एका गोष्टीची भीति वाटते की, प्रौढ बुद्धीच्या पुरुषांस समजावयाम अगदीं अवघड नाहींत अशा शब्दांच्याही पर्यायावर पर्याय लिहून, अर्थविस्तारही लांबवून या पुढील टीकेत फारच पाल्हाळ केला आहे; यावरून कित्येक विद्वज्जन पुढील टीकेस दोष लावितील, त्याचा मी मोठ्या विनयतेनें स्वीकार करितों. परंतु जर जें म्यां कारण सांगितलें त्यावरून त्यांच्या ध्यानांत येईल की, हे मोरोपंतांचें छानसं काव्य केवळ प्रौढबुद्धीच्याच पुरुषांस सुबोध व्हावें म्हणून ही त्यावर पुढील टीका केली नाही; तर शाळांत पढणाऱ्या विद्यार्थ्यांस शब्दज्ञान व्हावें, शब्दांचा परस्परान्वय समजावा, आणि कोठें कोठें वाक्यांत अलंकाराचेंही ज्ञान व्हावें, असा जो माझा मुळचा हेतु होता तो तसाच अबाधित ठेवून, त्यास विद्वज्जनांच्याहि आदरास पात्रता यावी म्हणून उत्तरोत्तर अर्थाची दाढर्यता आणि अधिकाधिक अनुकूलता दाखविण्याकरितां जे शब्दांचे पर्याय म्हणून अशी-खूण करून लिहिले आहेत, तेही चढत्या पायरीनें प्रविष्ट केले आहेत; आणि वाक्याचे अर्थ आणि भाषाही त्यांच्या गांभीर्याच्या आणि गूढत्वाच्या प्रमाणानें वरच्या घडीपासून आतील घड्या उकलून दाखविले आहेत; आणि आवश्यक स्थळीं त्यांचे इंगितार्थ आणि

ध्वन्यर्थही सुचविले आहेत. मूळ शब्दाच्या अर्थाची परिपूर्णता दाखविण्याकरितां जेथे शब्दांतराचे अथवा वाक्यांतराचे अंतर्निवेशन आवश्यक, तेथे-अशा खुणेने तो त्या खुणेच्या मागला अंतर्लेख दाखविला आहे. आणखी स्थळोस्थळीं अर्थाच्या समर्थनाकरितां आणि स्पष्टीकरणाकरितां त्या त्या पृष्ठाखालीं बारीक अक्षरांनीं टीपा करून ग्रंथांतराचीं पुष्कळ संस्कृत आणि प्राकृत प्रमाणेही दिलीं आहेत. सारांश, हा पुढील मोरोपंतांचा लहान ग्रंथ सर्वास सुबोधित करण्यांत त्यास जितका योग्य त्यापेक्षांही कदाचित् अधिक श्रम घेण्यांत म्यां आपले अंग चोरिलें नाहीं; म्हणून विद्वज्जन मजवर कृपाच करितील असा मला भरंवसा आहे. आणखी मला दुसरी अशी भीति वाटते कीं, या माझ्या पुढल्या ग्रंथांत प्रमादानें अथवा माझ्या अज्ञानानें अशुद्ध लेख पडले असतील, आणि कोठें कोठें मूळ अर्थाचीही सूक्ष्मता माझ्या लक्षांत आली नसेल, आणि कोठें विपरीत अर्थही लिहिण्यांत आला असेल, तर शास्त्रीपंडितांनीं आपल्या उदार अंतःकरणांनीं-सांप्रतच्या धर्मशास्त्राप्रमाणें कलियुगांत शुद्ध क्षत्रिय आणि शुद्ध वैश्य हे वर्ण नाहींत, म्हणून तेच सांगतात. तेव्हां अर्थात् ब्राह्मणाभावीं अवशिष्ट राहिलेल्या वेदोक्त मंत्रांनीं असंस्कृत अशा जातींतच माझा जन्म असल्यानें यथाशास्त्र मजकडून शास्त्राध्ययन अथवा काव्य-व्युत्पत्ति घडणें दुर्बट, आणि वर्णाप्रमाणें चाणीही असंस्कृत, या कारणाकडेस आपली दृष्टि पोहोचविली असतां उक्त दोषांविषयीं त्यांची क्षमा मागण्यास मला मोठा अवकाश आहे. आतां ही पुढील टीका केल्यानें जर या आपल्या महत्कवीचा काव्यसमूह समजण्याच्या मार्गाचे मजकडून उद्घाटन होऊन तेणेंकरून स्वदेश-विद्यांचें ज्ञान प्रसरणाच्या कार्यांत मजकडून कांहीं तरी सुदामाच्या पृथुक्तंदुला-र्पणाप्रमाणें साहित्यार्पण झालेंच तर या माझ्या श्रमाचें साफल्य झालें असें मानून मीं समाधान पावेन.

या केकावलि ग्रंथावर पुढील टीका लिहिण्यास आरंभ करावयाच्या पूर्वी म्यां या ग्रंथाच्या शुद्ध प्रती जितक्या मिळतील तितक्या मिळविण्याचा प्रयत्न केला. त्यांत माझ्या ऐकण्यांत होतें कीं, मोरोपंतांनीं आपल्या सर्व कृतींतून बहुतेक ग्रंथ स्वतः आपल्या हातानें लिहून ठेविला आहे, त्यांत ही केकावलीही आहे. ती सारी त्यांची कृति त्यांचे नातू खालीं पंढरपुरीं सुखवस्ती करून राहातात, त्यांतून एका कुटुंबाच्या संग्रहीं आहे; त्यांच्या मुलांची म्हणजे पंतांच्या पणतांची व माझी गांठ पडली तेव्हां म्यां त्यांस त्यांच्या पूर्वजांच्या ग्रंथावर टीका करून त्यांचें उज्ज्वलन करून पंतांची सेवा करण्याचा आपला मनाचा निर्धार सांगितला; आणि या कार्यांत त्यांनीं कृपा करून पंतांच्या हातचा लिहिलेला केकावलीचा ग्रंथ त्यांच्या संग्रहीं आहे तो शेवटीं दोन दिवस तरी मला पाहाण्यास द्यावा, म्हणजे संशयरहित शुद्ध ग्रंथावर टीका होईल; इतकें साहित्य त्यांनीं आपल्या

चडिलांच्या कीर्तीच्या वृद्धचर्च करावें म्हणून म्यां त्यांस फार विनवणी केली; परंतु हा वेळपर्यंत तसें घडून माझी इच्छा सफल झाली नाही. शेवटीं केकावलीचें एक पुस्तक शिलाछापावर छापिलें होतें त्याची एक प्रत माझ्या संग्रहीं होती, ती आणि पुण्याहून आमचे जुने मित्र राजश्रा. परशुरामपंत गडबोले यांनीं आपल्या हातानें केकावलीचें पुस्तक शुद्ध लिहिलें होतें तें त्यांजकडून कांहीं दिवस मागून आणविलें तें, अशा दोन प्रतीवरून कोठें शुद्धाशुद्ध पाहून ही पुढील प्रत सिद्ध करून या ग्रंथावर टीका केली आहे. पंतांच्या हातचें लिहिलें पुस्तक जर या कार्यांत पाहाण्यास मिळतें, तर फारच चांगलें होतें; परंतु मला असें वाटतें कीं, या पंतांच्या ग्रंथाचें फारसें पाठांतर झालें नसावें. कोटें मूळचा पाठ बदलला असला तर तो फारच थोडा असेल. शतपंडितांमध्ये एखादा पंडित प्राकृत ग्रंथाचें आस्थापूर्वक अवलोकन करणारा सांपडेल, म्हणून जें म्यां वर सांगितलें, त्याच विरळ कोटींत परशुरामपंत यांची गणना केली पाहिजे. त्यांनीं पंतांच्या काव्यावर फार लक्ष दिलें आहे, आणि त्यांनीं आपलें हातचें लिहिलें केकावलीचें मूळ पुस्तक उपयोगी पडण्याकरितां माझ्या स्वाधीन केलें, ही त्यांची मजवर मोठी स्मरणीय उपकृति आहे असें मी समजतो.

जगत्पिता परमेश्वर यास प्रथम दंडवत प्रणिपात करून, नंतर ज्यांच्या उदरीं त्या जगदीशानें मला जन्म दिला त्या परमबंध आणि प्रेमास्पद मातापित्याचें नामयुग्मानें या माझ्या टीकेस अभिधान देऊन, यश देणारें मातृनाम यशोदा आणि त्या यशाची निर्मलता दर्शविणारें पितृनाम पांडुरंग, अशा नामयुग्मास वंदन करून या उपोद्घातासहित आतां मी आपला ग्रंथ संपवितों.

निवासस्थान मुंबापुरी

चैत्र शु० १० शके १७८७ क्रोधनाम संवत्सरे.

शु ॥ ५ वी माहे एप्रिल सन १८६५ इसवी.

दादोबा पांडुरंग.

श्री दासगणूचा अभिप्राय.

५२

“ दासगणूचा अनेक आशीर्वाद. श्री साईलीला मासिक पुस्तक पोंचलें. कै. दादोबा पांडुरंग, मराठी भाषेचे पाणिनी यांनी आपल्या चिकित्सक बुद्धीने यशोदा पांडुरंगी नांवाची सुबोध व सरस टीका कविकुलगुरु आर्याचार्य श्री मोरोपंत यांच्या केकावलि नांवाच्या जगप्रसिद्ध सर्वोत्तम काव्यावर केली, तिचा आपण साईलीलेमार्फत जीर्णोद्धार करित आहात, हें आपणांस निःसंशय भूषणावह आहे. मला वाटते, श्री साईलीलेचा एकचतुर्थांश भाग श्री यशोदा पांडुरंगीकरितां राखून ठेविल्यास महाराष्ट्र वाचकांवर आपले उपकार होणार आहेत. कारण अलीकडे ही टीका अगदीं दुर्भिल झाली आहे. मी यशोदा पांडुरंगी नांवाची टीका वाचली नव्हती; नुसते तिचे नांव ऐकत होतो; बाबासाहेब, फार काय सांगावे, ही टीका वाचीत असतांना माझे डोळे कित्येक वेळ भरून आले व टीकाकाराच्या उच्च दर्जाच्या विवेचनशक्तीचें कौतुक वाटलें.

असो. टीका आपल्या हातानें श्री साईलीला मासिकांत पूर्ण येवो, अशी त्या जगन्नियंत्याची व श्री साईबाबांची प्रार्थना करून रजा घेतो. लोभ असो हे आशीर्वाद. ”

दासगणू.

वर्गणीदारांकरितां

१ श्रीसाईलीलेचा वर्षारंभ चैत्र महिन्याचे अंकापासून आहे. नवीन वर्गणीदारांस वर्षारंभापासून अंक घ्यावे लागतील.

२ पत्ता बदलणे झाल्यास लगेच आम्हांस कळवावे. बदललेला पत्ता न कळविल्यामुळे कित्येक वेळां अंक गहाळ होतात.

३ अंकासंबंधी पत्रव्यवहार आमचेकडे करावा.

४ लेखासंबंधी पत्रव्यवहार संपादक व प्रकाशकांकडे करावा.

वार्षिक वर्गणी.

वार्षिक वर्गणी टपाल खर्चासह मनिऑर्डरने अगाऊ रु. ३१=, वही. पी. नं रु. ३॥, फुटकळ अंक १= मागील अंकास शिल्क असल्यास ॥-

व्यवस्थापक—श्रीसाईलीला

लेखकांकरितां

१. श्रीसाईलीलेत प्रसिद्धीसाठी पाठविलेला लेख अथवा कविता कागदाच्या एका बाजूवर, मार्जिन सोडून, सुवाच्य बालबोध लिपीत असावी. पेन्सिलीने किंवा कागदाचे दोन्ही बाजूस लिहिलेला मजकूर छापण्यास फार त्रास पडतो.

२. लिखाणासोबत पूर्ण नांव व पत्ता दिला पाहिजे. नांव प्रसिद्ध न करितां टोपण नांवाखाली प्रसिद्धि द्यावयाची असल्यास त्याप्रमाणे कळवावे.

३. लेख अथवा कविता हातीं आल्यानंतर १ महिन्यांत पसंति अगर नापसंति कळविली जाईल. पसंति कळविल्यानंतर, आम्हांला कळविल्याशिवाय लेखकांनी तो मजकूर दुसरीकडे छापविण्यास देऊं नये.

४. लेखांत योग्य तो फेरफार करण्याचा अधिकार आमचेकडे राहिल. येईल तसा शब्दशः प्रसिद्ध करण्याची हमी आम्हीं घेत नाहीं.

५. लेखासोबत पुरेसे पोस्टेज आल्यास, नापसंत लेख परत करूं.

प्रकाशक—श्रीसाईलीला